

สรุปปัญหาและข้อเสนอแนะ

การวิเคราะห์ต้นทุนและรายได้จากการปลูกโกโก้เป็นพืชแซมในสวนมะพร้าวของประเทศไทย ได้ทำการศึกษาข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เกษตรกรจำนวน 100 ราย จาก 12 จังหวัด คือ สมุทรสงคราม ชุมพร สุราษฎร์ธานี ภูเก็ต กระบี่ นครศรีธรรมราช พังงา ยะลา พัทลุง นราธิวาส ปัตตานี สงขลา การวิเคราะห์ข้อมูลได้ทำโดยการแบ่งเกษตรกรออกเป็น 2 กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ 1 เกษตรกรกลุ่มที่ไม่ให้การปฏิบัติดูแลรักษาต้นโกโก้และ/หรือให้การดูแลน้อย เช่น ไม่ได้ใส่ปุ๋ย ไม่มีการตัดแต่งกิ่งและปลิดแขนง ไม่ให้น้ำ ไม่สนใจที่จะป้องกันและกำจัดศัตรูพืชหรือดูแลรักษาต้นโกโก้ ฯลฯ

กลุ่มที่ 2 เกษตรกรกลุ่มที่ให้การปฏิบัติดูแลรักษาต้นโกโก้อย่างใกล้ชิด โดยมีการใส่ปุ๋ย มีการตัดแต่งกิ่งและปลิดแขนง มีการให้น้ำ มีการใช้ยาป้องกันและกำจัดศัตรูพืช รวมถึงการใช้แรงงานเพื่อการทำโคน พรวนดิน และดูแลบำรุงรักษาต้นโกโก้ ฯลฯ

จากการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับต้นทุนและรายได้จากการปลูกโกโก้เป็นพืชแซมในสวนมะพร้าวของเกษตรกรทั้งสองกลุ่ม สามารถสรุปได้ดังนี้

รายการ	กลุ่มที่ 1	กลุ่มที่ 2
1. ต้นทุนการปลูกโกโก้เป็นพืชแซมในสวนมะพร้าว รวม 4 ปี	3,150.79	3,861.87
2. ต้นทุนส่วนที่เพิ่มในการแปรรูปผลสดและเมล็ดสดเป็นเมล็ดโกโก้แห้ง รวม 4 ปี	285.52	157.99
ต้นทุนการผลิต	3,436.31	4,019.86
3. รายได้จากการขายผลผลิตในรูปของเมล็ดสดเพียงอย่างเดียว รวม 4 ปี	2,929.56	9,059.00
4. รายได้จากการขายผลผลิตในรูปเมล็ดโกโก้แห้งเพียงอย่างเดียว รวม 4 ปี	3,417.75	11,957.55
กำไร (ขาดทุน) จากการขายผลผลิตในรูปของเมล็ดสด รวม 4 ปี	(221.23)	5,197.13
กำไร (ขาดทุน) จากการขายผลผลิตในรูปของเมล็ดโกโก้แห้ง รวม 4 ปี	(18.56)	7,937.69
5. ระยะเวลาคืนทุนจากการขายผลผลิตในรูปเมล็ดสด	เกิน 4 ปี	3.05 ปี
6. ระยะเวลาคืนทุนจากการขายผลผลิตในรูปเมล็ดโกโก้แห้ง	เกิน 4 ปี	2.61 ปี

เมื่อเปรียบเทียบข้อมูลเกี่ยวกับต้นทุน รายได้ กำไร (ขาดทุน) สุทธิ และระยะเวลาการคืนทุนของเกษตรกรทั้งสองกลุ่ม จะเห็นว่าเกษตรกรกลุ่มที่ 2 มีต้นทุน รายได้ ผลกำไร (ขาดทุน) สุทธิ สูงกว่าเกษตรกรกลุ่มที่ 1 และสามารถคืนทุนได้ในระยะเวลาที่รวดเร็วกว่า ทั้งนี้เนื่องจากการได้ปฏิบัติดูแลรักษาต้นโกโก้ในเรื่องของการใช้ปุ๋ย การป้องกันและกำจัดศัตรูพืช การให้น้ำ การตัดแต่งกิ่งและปลิดแขนง ฯลฯ ซึ่งมีผลกระทบต่อทำให้ผลผลิตของต้นโกโก้ ดังจะเห็นได้จากผลการเปรียบเทียบข้อมูลของเกษตรกรทั้งสองกลุ่มนี้

การวิเคราะห์แนวโน้มเกี่ยวกับต้นทุนและรายได้จากการปลูกโกโก้เป็นพืชแซมในสวนมะพร้าวตามอายุเศรษฐกิจของโกโก้ จัดทำขึ้นเพื่อให้ผู้ใช้ข้อมูลได้ทราบถึงผลตอบแทนที่จะเกิดขึ้นในอนาคต เพื่อศึกษาถึงความเป็นไปได้และสู่ทางการพัฒนาโกโก้รวมถึงเพื่อการใช้ประโยชน์ต่าง ๆ ด้วย ในการวิเคราะห์แนวโน้มเกี่ยวกับต้นทุนและรายได้ตลอดอายุเศรษฐกิจของโกโก้ นี้ได้ใช้ข้อมูลจากเกษตรกรรายย่อยในประเทศมาเลเซีย เนื่องจากการปลูกโกโก้ของประเทศไทย เพิ่งจะเริ่มขึ้นเมื่อปี 2522 ดังนั้นสถิติและข้อมูลต่าง ๆ จึงมีจำกัด อนึ่งในการวิเคราะห์แนวโน้มนี้ให้ยึดหลักความระมัดระวัง (conservative) ที่ว่า "ไม่คาดการณ่ว่าจะได้กำไร

แต่จะรับรู้การขาดทุนไว้อย่างเต็มที่ ในกรณีส่งส่วยให้ตัดเป็นค่าใช้จ่ายทันที" (5 :289) โดยในการคาดคะเนได้ประมาณว่าผลผลิตที่ได้รับค่อนข้างต่ำ เนื่องจากผลผลิตของเกษตรกรรายย่อยในประเทศมาเลเซียต่ำกว่าเกษตรกรในประเทศไทย เพราะเกษตรกรของประเทศไทยได้รับการส่งเสริมและให้ความรู้ทางด้านวิชาการ รวมถึงสภาพภูมิอากาศและดินเหมาะสมกับการปลูกโกโก้มาก สามารถสรุปได้ดังนี้

ระดับราคา (บาท) / ก.ก	ผลกำไร(ขาดทุน)สุทธิตลอดอายุเศรษฐกิจของโกโก้ (บาท)
10	(6,720.16)
20	15,145.34
30	36,960.84
40	58,877.34
50	80,744.84
60	102,607.34
70	124,472.84

เมื่อเปรียบเทียบต้นทุนและรายได้ ณ ระดับราคาต่าง ๆ จะเห็นว่าเกษตรกรจะได้รับผลขาดทุนเมื่อราคาน้อยกว่าหรือเท่ากับ 10 บาท โดยระดับราคาคงที่ตลอดอายุเศรษฐกิจโกโก้ และเมื่อระดับราคาเพิ่มเป็น 20 - 70 บาท โดยราคาคงที่ที่ระดับราคาต่าง ๆ ตลอดอายุเศรษฐกิจโกโก้ เกษตรกรจะได้รับผลกำไร หนึ่งในการคาดคะเนรายได้ได้กำหนดให้โกโก้มีระดับราคาคงที่ตลอดอายุเศรษฐกิจโกโก้ แต่ในความเป็นจริงแล้วผู้ใช้ข้อมูลควรตระหนักว่าราคาโกโก้มีการเปลี่ยนแปลงขึ้นลงตลอดเวลา ดังนั้นข้อมูลในการคาดคะเนต้นทุนและรายได้เหล่านี้อาจจะนำไปใช้ประโยชน์ในแง่ที่ผู้ใช้ข้อมูลต้องสมมุติว่า เมื่อราคาโกโก้มีการเปลี่ยนแปลงขึ้นลงตลอดเวลาแล้ว ณ ระดับราคาเฉลี่ยหนึ่ง ๆ ตลอดอายุเศรษฐกิจโกโก้ เกษตรกรจะได้รับผลกำไรขาดทุนเท่าใด เช่น ณ ระดับราคาเฉลี่ย 10 บาท ตลอดอายุเศรษฐกิจโกโก้เกษตรกรจะขาดทุน 6,720.16 บาท เป็นต้น

ปัญหาและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาต้นทุนและรายได้จากการปลูกโกโก้เป็นพืชแซมในสวนมะพร้าว และจากการสัมภาษณ์เกษตรกรจำนวน 100 ราย ทำให้ทราบปัญหาที่เกิดขึ้นดังนี้

1. ปัญหาด้านต้นพันธุ์ เมล็ดพันธุ์ที่เกษตรกรนำมาเพาะปลูกในปัจจุบันส่วนมากได้รับจากการส่งเสริมของภาครัฐบาล มีเกษตรกรบางรายที่นำพันธุ์โกโก้เข้ามาจากต่างประเทศ นอกจากนี้ก็มีการขยายพันธุ์โดยติดต่อขอซื้อพันธุ์จากเพื่อนเกษตรกรบ้าง ซึ่งพันธุ์ที่นำมาปลูกนั้นมักจะกลายเป็นพันธุ์ไปแล้ว ผลผลิตที่ได้จึงยังไม่ดีเท่าที่ควร จากการสำรวจข้อมูลพบว่าเกษตรกรที่ขายผลสดเป็นพันธุ์เพาะปลูกให้เพื่อนเกษตรกรไม่ได้คัดเลือกพันธุ์จากต้นพันธุ์ที่ดี เพราะต้นโกโก้ที่จะนำมาเป็นแม่พันธุ์ควรจะเป็นต้นพันธุ์ที่ให้ผลผลิตสูง แข็งแรง เจริญเติบโตได้ดี และมีความต้านทานโรคสูง เกษตรกรที่ซื้อพันธุ์โกโก้ไปปลูกมักไม่มั่นใจว่าโกโก้ที่ปลูกจะให้ผลผลิตออกมาดีหรือไม่ แต่เกษตรกรไม่มีทางเลือกเพราะการหาซื้อพันธุ์โกโก้ทำให้อ่อนข้างลำบาก มีเกษตรกรหลายรายที่ต้องการจะปลูกโกโก้หรือขยายการปลูกโกโก้ให้มากขึ้น แต่ขาดพันธุ์ที่จะใช้ปลูกแม้ว่าทางกรมวิชาการเกษตรและกรมส่งเสริมการเกษตรจะได้มีการเตรียมพันธุ์ไว้จำหน่ายในราคาที่ถูกลงก็ตาม เช่นที่ สถานีพืชสวนสวี จังหวัดชุมพร แต่เนื่องจากเกษตรกรที่ต้องการปลูกโกโก้มีจำนวนมากและกระจายตัวในหลายจังหวัด การติดต่อขอซื้อพันธุ์จึงไม่สะดวกและพันธุ์ที่ซื้อไปก็อาจจะประสบความเสียหายจากการขนส่ง ไม่เหมาะสมที่จะใช้ในการปลูก

ข้อเสนอแนะ ปัญหาเรื่องต้นพันธุ์โกโก้ นับได้ว่าเป็นปัญหาสำคัญและพบมาก ทั้งนี้เนื่องจากโกโก้เป็นพืชใหม่ของประเทศไทย การขยายพันธุ์ในตอนเริ่มแรกจัดทำโดยภาครัฐบาล แต่ในปัจจุบันการปลูกโกโก้เป็นไปอย่างแพร่หลาย เนื่องจากมีเกษตรกรนิยมปลูกโกโก้กันมาก ความต้องการพันธุ์จึงสูงขึ้นตามไปด้วย เพื่อที่จะแก้ไขปัญหากการขาดแคลนพันธุ์และให้เกษตรกรได้รับพันธุ์ที่ดีไปปลูก จึงมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1.1 ในปัจจุบันสถานีพืชสวนของกรมส่งเสริมการเกษตรในเขตภาคใต้มีจำนวน 5 แห่ง คือที่จังหวัดชุมพร สงขลา ยะลา กระบี่ สุราษฎร์ธานี เขตตะวันออกมีที่จังหวัดระยอง ซึ่งถ้ามีการเพาะพันธุ์โกโก้ที่สถานีพืชสวนต่าง ๆ ให้มีจำนวนมาก ก็จะเป็นการช่วยเหลือเกษตรกรในจังหวัดนั้น ๆ และจังหวัดใกล้เคียง ให้ได้รับความสะดวกในการขนส่งต้นพันธุ์และการติดต่อขอซื้อพันธุ์ รวมถึงการได้รับต้นพันธุ์ที่มีคุณภาพดีด้วย ดังนั้นการขยายแหล่ง

แจกจ่ายหรือแหล่งขายพันธุ์ให้แก่เกษตรกรให้มากขึ้น จึงนับเป็นสิ่งสำคัญ

1.2 ควรที่จะมีการแนะนำเกษตรกรให้มีการคัดเลือกต้นพันธุ์ที่ดีก่อนที่จะมีการขายผลสด เพื่อให้ต้นพันธุ์ที่เพื่อนเกษตรกรนำไปปลูกจะได้มีคุณภาพที่ดี ซึ่งทางภาครัฐบาลสามารถให้ความสนับสนุนเกษตรกรได้โดยการออกไปรับรองหรือจัดหาสต็อกเกอร์รับรองพันธุ์โกโก้จากสวนที่ได้มีการคัดเลือกพันธุ์ (ซึ่งได้ทำและประสบความสำเร็จมาแล้วจากมะม่วง) เพื่อเป็นการแสดงให้เกษตรกรรายอื่น ๆ ที่ต้องการซื้อต้นพันธุ์สามารถมั่นใจได้ว่าจะได้รับพันธุ์ที่มีคุณภาพดี และเป็นการส่งเสริมให้เกษตรกรผู้ขายต้นพันธุ์ได้ทำการคัดเลือกต้นพันธุ์อย่างจริงจัง

2. ปัญหาทางด้านเทคนิคการเกษตร เนื่องจากโกโก้เป็นพืชใหม่สำหรับประเทศไทย เกษตรกรยังมีประสบการณ์และความรู้ในเรื่องเกี่ยวกับโกโก้ไม่พอ ซึ่งปัญหาเทคนิคทางด้านกรเกษตรที่เกษตรกรในประเทศไทยพบมาก ก็คือ

2.1 ปัญหาในเรื่องการหมักโกโก้ จากการสำรวจพบว่ามีเกษตรกรจำนวนมากขาดความรู้ความเข้าใจในการหมักเมล็ดโกโก้ ในเกษตรกรบางรายหมักเมล็ดโกโก้โดยนำเมล็ดโกโก้ใส่ถุงปุ๋ย กระจอบ หรืออุปกรณ์ใกล้เคียงอื่น ๆ แล้วมัดปิดไว้ประมาณ 7 วัน จึงนำเมล็ดออกตากแห้ง ซึ่งการหมักตามวิธีนี้จะทำให้ได้เมล็ดโกโก้แห้งที่มีคุณภาพไม่ดี มีการสูญเสียระหว่างการหมักมาก ผลกระทบต่อมาคือราคาผลผลิตต่ำกว่าที่ควรจะได้รับ ซึ่งการหมักที่ดีควรทำในภาชนะที่สามารถระบายของเสียจากการหมักนั้นได้ และควรมีการกลับเมล็ดโกโก้เพื่อให้การหมักเป็นไปอย่างทั่วถึง

2.2 ปัญหาในเรื่องการตากโกโก้ ปัญหาในส่วนนี้ที่พบมาก คือ จังหวัดทางภาคใต้ เพราะเกษตรกรไม่สามารถที่จะตากเมล็ดโกโก้แห้งสนิทอย่างเพียงพอได้ เนื่องจากทางภาคใต้มีฝนตกชุกตลอดปี ทำให้เมล็ดโกโก้ที่ตากแห้งไม่สนิททำให้เกิดรา และไม่สามารถเก็บไว้ได้นาน

2.3 ปัญหาในเรื่องการตัดแต่งกิ่งและปลิดแขนง โกโก้เป็นพืชที่จำเป็นต้องมีการตัดแต่งกิ่งและปลิดแขนง เพื่อการจัดรูปทรงและการกำจัดกิ่งที่ไม่จำเป็นออกไป การตัดแต่งกิ่งและปลิดแขนงของเกษตรกรส่วนใหญ่ทำไปโดยขาดความรู้ความเข้าใจ เพราะบางครั้งเกษตรกรไปตัดกิ่งกระโดงที่ทำหน้าที่เป็นลำต้นทิ้งไป แทนที่จะกำจัดกิ่งแขนงที่ไม่จำเป็นทิ้งไป

ข้อเสนอแนะ ปัญหาทางด้านเทคนิคการเกษตรสามารถแก้ไขได้โดยการให้ความรู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับโกโก้แก่เกษตรกร ซึ่งทำได้หลายวิธี เช่น การจัดทำหนังสือเผยแพร่ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับโกโก้ ซึ่งในปัจจุบันก็ได้มีการจัดทำแต่การแจกจ่ายยังไม่แพร่หลาย ทั้งนี้เนื่องจากมีเกษตรกรจำนวนมากไม่สามารถติดต่อขอรับหนังสือ (โดยเฉพาะเกษตรกรที่ไม่อยู่ในโครงการส่งเสริม) เพราะไม่ทราบว่าควรจะขอรับหนังสือจากที่ใด ในเกษตรกรบางรายไม่ทราบเลยว่ามีหนังสือเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับโกโก้ อีกทั้งจำนวนเอกสารที่แจกมีจำนวนน้อยไม่เพียงพอกับความต้องการ ซึ่งปัญหานี้ทางภาครัฐบาลสามารถให้ความช่วยเหลือได้ นอกจากนี้ควรที่จะจัดให้มีการสัมมนาความรู้เกี่ยวกับโกโก้ เพื่อเปิดโอกาสให้เกษตรกรได้แสดงความคิดเห็นและปัญหาที่พบตลอดจนได้ซักถามผู้รู้เกี่ยวกับปัญหาและวิธีการต่าง ๆ การจัดสัมมนาควรที่จะให้โอกาสแก่เกษตรกรที่สนใจทุกคนในการเข้าร่วม และเพื่อลดปัญหาเกษตรกรขาดความรู้ทางด้านเทคนิคการเกษตร ควรให้เจ้าหน้าที่ของส่วนราชการ เช่น เกษตรตำบลแนะนำเกษตรกรให้ทราบถึงเทคนิคต่าง ๆ การแนะนำของเกษตรตำบลอาจทำในรูปของการสาธิตถึงวิธีการปฏิบัติงาน การใช้วัสดุอุปกรณ์ และภาชนะต่าง ๆ ที่เหมาะสมสำหรับการหมักและตากโกโก้ ซึ่งถ้าเกษตรกรมีความเข้าใจเบื้องต้นในสิ่งเหล่านี้ ก็จะช่วยลดต้นทุนการปลูกโกโก้ได้ ในกรณีที่การสาธิตไม่สามารถทำโดยทั่วถึงกัน เกษตรตำบลก็อาจทำการคัดเลือกตัวแทนของเกษตรกรเข้ารับการอบรม การสาธิตเพื่อความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกรรมวิธีการหมัก การตากโกโก้ และกรรมวิธีการตัดแต่งกิ่งและปลิดแขนง ฯลฯ เพื่อที่จะได้นำความรู้ที่ได้รับไปเผยแพร่ให้กับเพื่อน ๆ เกษตรกร ซึ่งจะช่วยให้เกษตรกรผู้ปลูกโกโก้ได้เข้าใจถึงเทคนิคการเกษตรที่ถูกต้องโดยทั่วถึง และสามารถจะนำความรู้ที่ได้รับมาใช้ในการปลูกโกโก้ต่อไป

สำหรับในเรื่องปัญหาเกี่ยวกับการตากโกโก้ ซึ่งเกษตรกรไม่สามารถตากเมล็ดโกโก้ให้แห้งสนิทอย่างเพียงพอได้ สามารถแก้ปัญหาได้โดยการใช้โรงอบ หรือใช้เครื่องอบ (DRIER) ซึ่งมีราคาค่อนข้างสูงเพิ่มมากขึ้น การใช้เครื่องอบเหมาะกับเกษตรกรผู้มีเงินลงทุนสูง สำหรับในเกษตรกรรายย่อยอาจทำได้ในรูปของการรวมตัวเป็นสหกรณ์หรือโดยการจัดกลุ่มย่อย ๆ เพื่อร่วมกันแก้ไข้ปัญหา

3. ปัญหาในเรื่องศัตรูและโรคต่าง ๆ โรคของต้นโกโก้ที่พบบ่อยมากในประเทศไทยคือ โรคแห้งตาย (DIE BACK) ซึ่งต้นโกโก้ที่เป็นโรคนี้อาจมีอาการกิ่งและยอดแห้ง เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่ทราบว่าทำไมโกโก้จึงมีอาการแบบนี้ ทำให้การปฏิบัติดูแลตลอดจนการรักษาโรค

ไม่ถูกวิธี อาการต่าง ๆ ของโกโก้จึงยังคงเกิดขึ้น และเกษตรกรไม่ทราบว่าอะไรจะแก้ไขอย่างไร นอกจากนี้เกษตรกรยังต้องเผชิญกับปัญหาศัตรูพืช เช่น กระจอก หนู และคนขโมยผลโกโก้

ข้อเสนอแนะ เพื่อให้เกษตรกรเข้าใจถึงอาการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับโกโก้ ควรที่จะมีการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับศัตรูและโรคแมลงต่าง ๆ ให้เกษตรกรได้ทราบถึงสาเหตุ และที่มาเพื่อจะหาวิธีป้องกันและกำจัดศัตรูพืชที่เกิดขึ้น ซึ่งสามารถแก้ไขได้ ดังนี้

- กรณีโรคแห้งตาย (DIE BACK) เกิดจากการแพร่กระจายของ SPORE ที่ใบยังเจริญเติบโตไม่เต็มที่ ซึ่งอาการของโรคนี้นี้ไม่สามารถกำจัดด้วยสารเคมีแต่ต้องอาศัยการตัดแต่งกิ่งที่เป็นโรคทิ้งไป โรคแห้งตายไม่ใช่โรครุนแรงหรืออันตรายแต่อย่างใด เราสามารถป้องกันโรคนี้นี้ได้โดยหาร่มเงาให้ต้นโกโก้เพิ่มมากขึ้น เนื่องจากในบางสวนต้นมะพร้าวอาจจะให้ร่มเงาไม่เพียงพอ การแก้ปัญหาที่คือการจัดหาพืชโตเร็วมาช่วยปลูกบังร่มเงาให้โกโก้ เช่น กล้วย มะละกอ ฯลฯ ซึ่งจะช่วยให้มีผลพลอยได้จากพืชเหล่านี้เพิ่มมากขึ้นด้วย

4. ปัญหาด้านการตลาดและราคา จากการสำรวจพบว่าในเกษตรกรที่อยู่ในท้องถิ่นไกล ๆ และปลูกโกโก้จำนวนน้อย การซื้อขายโกโก้ทำได้โดยลำบาก เนื่องจากระยะทางห่างไกล และในเกษตรกรที่อยู่จังหวัดไกล ๆ เช่น จังหวัดกระบี่ ยะลา บัตตานี นราธิวาส ฯลฯ มีพ่อค้าคนกลางผู้รับซื้อผลผลิตโกโก้บ่อยราย การซื้อขายผลผลิตโกโก้ในบางครั้งโดนพ่อค้าคนกลางกดราคา เนื่องจากพ่อค้าคนกลางนำผลผลิตไปขายเอากำไรอีกต่อหนึ่ง เกษตรกรจึงไม่ได้รับราคาที่ยุติเท่าที่ควร

ข้อเสนอแนะ ทางภาครัฐบาลควรที่จะช่วยเหลือสนับสนุนและประชาสัมพันธ์ให้เกษตรกรและประชาชนทั่วไปได้รู้เกี่ยวกับข่าวสารต่าง ๆ ของโกโก้ เช่น ในด้านของราคาโกโก้โลก การส่งออกผลผลิตของโกโก้ ภาวะการค้าต่าง ๆ ของโกโก้ทั้งในและต่างประเทศ เพื่อเป็นการกระตุ้นให้มีการแข่งขันกันระหว่างพ่อค้าคนกลาง เพราะเมื่อพ่อค้าทราบถึงผลกำไรที่จะได้รับจากการลงทุนค้าขายโกโก้ ก็จะทำให้มีผู้สนใจที่จะลงทุนค้าขายโกโก้ เมื่อมีผู้ลงทุนค้าขายโกโก้มากขึ้นจะทำให้เกิดการแข่งขันกันในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านราคา การบริการ การให้สินเชื่อ ฯลฯ ซึ่งเป็นไปตามกลไกของตลาด เกษตรกรก็จะสามารถได้รับประโยชน์โดยตรงจากภาวะการแข่งขันของพ่อค้า

ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

จากการศึกษาขั้นตอนการหมักเมล็ดโกโก้ พบว่าเมื่อหมักเมล็ดโกโก้แล้วจะมีน้ำออกมาจากการหมักเมล็ดโกโก้ ซึ่งน้ำจากการหมักนี้สามารถนำมาใช้เป็นน้ำส้มสายชูได้ แต่การหมักจะต้องทำให้สะอาดถูกสุขอนามัย

น้ำที่ได้จากการหมักเมล็ดโกโก้ที่สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์แห่งประเทศไทยได้ทำการตรวจสอบและรับรองว่าเป็นน้ำส้มสายชูที่สามารถนำมารับประทานได้ (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้จากภาคผนวก ข.) ดังนั้นเกษตรกรสามารถจะมีรายได้เพิ่มขึ้นนอกเหนือไปจากการขายผลผลิตโกโก้ ซึ่งน่าที่จะมีการศึกษาถึงต้นทุนและรายได้รวมถึงวิธีการในการผลิตน้ำส้มสายชูนี้ต่อไป